

Péterfi Gábor

A SZÁRSZÓI KONFERENCIA KÜLPOLITIKAI VONATKOZÁSAI

Hetvenegy évvel ezelőtt, 1943. augusztus 23. és 29. között tartották a magyar népi mozgalom tagjai az ún. szárszói találkozót. A szovjet fordulatot követően négy évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy Szárszóról, annak jelentőségéről meg lehessen emlékezni. Az elhallgatás oka minden bizonnyal a népiek többsége által felvállalt „harmadik utas” eszmerendszerben keresendő, amely elvetett mindenfajta diktatúrát, legyen az vörös, barna vagy fekete, de ugyanez az eszmeiség elutasította a nyugati liberális kapitalizmus szolgai átvételét is. Azaz a népiek meghatározó része nemcsak a náci Németország, de a kommunista Szovjetunió gyámságát is elutasította. Mielőtt a szárszói konferencia külpolitikai szempontból legmeghatározóbb előadásainak mondanivalójára rátérnénk, fel kell, hogy tegyük azt a kérdést, hogy rendelkeztek-e a népi írók (Bibó István, Erdei Ferenc, Féja Géza, Darvas József, Illyés Gyula, Kodolányi János, Kovács Imre, Németh László, Sinka István, Szabó Zoltán, Tamási Áron, Veres Péter) egységes külpolitikai koncepcióval?

A népi mozgalom tagjait – amint arra már a szakirodalom rámutatott – szellemi szálak fűzték össze, így többek között a magyar parasztság problémáinak középpontba állítása, valamint a Horthy nevével fémjelezhető Magyarország gyökeres átalakításának az igénye cementezte össze a népieket – Illyés Gyula kifejezését használva – egy „szekértáborba”. A közös pontok mellett azonban hangsúlyoznunk kell azt is, hogy politikai szempontból jelentős különbségeket is láthatunk a népieknél. Ezt a kettősséget jól mutatja Féja Géza Darvas Józsefről és a népi mozgalom kezdeteiről szóló hozzászólása az Írószövetség 1972. február 10-i

ülésén: „Akkor már sereglettek az írók, kik hajlandók voltak perbe szállani népükért. Ez volt a közös jegyük, különben a maga útját járta mindenik, csupán a történelem szorította olykor egy táborba őket.”¹

Volt, aki a két világháború között a szociáldemokratákhoz kapcsolódott (Veres Péter), mások a kommunista irányzatot választották (Erdei Ferenc, Darvas József). Erdélyi József és Sértő Kálmán a szélsőjobbhoz, míg Féja Géza és Kodolányi János – legalábbis kezdetben – Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártjához kapcsolódott. Illyés Gyula, Németh László és Szabó Zoltán pedig ebből a szempontból besorolhatatlanok voltak. Politikai-ideológiai szempontból tehát szinte az összes – döntően ellenzéki – irányzatnál találkozhatunk népi írókkal a Horthy-korszakban. A különbségek ellenére a nemzedéki szolidaritás azonban legtöbbször erősebb volt az ideológiai ellentéteknél. Erről az összetartozás-tudatról beszél Sinka István egy vele készült 1967-es interjúbán: „Veszekedtem én Veres Péterrel, Kodolányival, Németh Lászlóval, Illyés Gyulával – szinte valamennyi népi íróval is. [...] Veszekedtem ugyan velük, de mások nem bánthatták előttem őket. Összevesznek néha az oroszlanok is, de azért az mind oroszlán.”²

A fentiekből is látszik, hogy a népi írók egységes külpolitikai koncepcióval nem rendelkezettek, külpolitikai gondolataik pártos jellegű egységéről nyilvánvalóan nem beszélhetünk. A népiek külpolitikai nézetei – eltekintve a Márciusi Front 1937. évi programjától, a makói kiáltványtól, majd a Nemzeti Parasztpárt programtervezetétől – nem öltöttek testet „hivatalos” formában. A külpolitikai nézeteiket leginkább publicisztikai írásaik, kisebb részben irodalmi műveik, illetve levelezésük tükrözik. Számos ponton hasonló nézeteket vallottak (a revíziós külpolitika bírálata, a kelet-európai kis nemzetek sorsközössége), de

---

¹ Féja Géza Darvas Józsefről az Írószövetségben (1972. február 10.) Békéscsaba, Munkácsy Mihály Múzeum, Féja-hagyaték, Irodalmi kézirat, 2001.1.460.

² Csák Gyula: Az Élet és Irodalom látogatóban Sinka Istvánnál. Élet és Irodalom 11. (1967. okt. 7.) 12.

egységes állásfoglalásról így sem beszélhetünk.³ Sőt, a „szekértábor” kifejezés az 1943-as szárszói konferencián már nem egészen pontos, hiszen a mozgalom polarizálódásának jeleként egyfelől a népiek egy része (Illyés Gyula, Szabó Zoltán, Tamási Áron) nem is vett részt a Magyarország háború utáni esélyeiről rendezett tanácskozáson,⁴ másrészt a résztvevők között komoly véleménykülönbség mutatkozott meg számos, külpolitikai jellegű kérdésben is. Elegendő itt Németh László „harmadik utas” és Erdei Ferenc marxista koncepciójára utalnunk.

Németh László és Erdei Ferenc vitája Balatonszárszón

Honnan is eredt az 1943-as szárszói konferencia gondolata? A „Magyar Élet Könyvbarátai”-nak társasága a protestáns *Soli Deo Gloria* Szövetség balatonszárszói telepén a „paraszt-, munkás- és értelmiségi ifjúság” találkozóját szervezte meg 1943 augusztusában.⁵ Püskei Sándor, a Magyar Élet Könyvkiadó tulajdonosa kívánatosnak tartotta, hogy legyenek jelen az összes népi írók, rajtuk kívül a népi szervezetek, sajtóorgánumok képviselői, valamint az egyetemi ifjúságnak a népiekhez húzó csoportjai.⁶ A konferencia feladatát a szervezők abban jelölték meg, hogy a népi mozgalom gazdasági- és társadalompolitikai alapelveit tisztázzák a megjelentek. Az egy hétig tartó konferencia résztvevőinek száma (600 fő) jelentős érdeklődést mutat.⁷

³ A népi írók külpolitikai elgondolásaihoz l. *Pritz Pál*: A népi írók külpolitikai nézetei. *Limes* 25. (2012: 4. sz.) 85–90. *Papp István*: A magyar népi mozgalom története 1920–1990. Bp. 2012. *Péterfi Gábor*: Szabó Dezső és Féja Géza Trianon-reflexiója és külpolitikai nézeteik. Bp. 2011.

⁴ A népi írók közül sem Illyés Gyula, sem Tamási Áron nem jelent meg, Szabó Zoltánt pedig meg sem hívták a szervezők. A népiekhez közel álló értelmiségiek közül – többek között – sem Zilahy Lajos, sem Kerék Mihály nem vett részt a találkozón. Szemben a *Márciusi Fronttal*, közös nyilatkozat elfogadására sem került sor a tábor végén.

⁵ A konferencia teljes anyaga (fakszimile kiadásban) az 50. évfordulóra újból megjelent. L. Szárszó. Az 1943. évi balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszélés-sorozata. Bp. 1993.

⁶ *Borbándi Gyula*: A magyar népi mozgalom. New York 1983. 337.

⁷ Szárszó i.m. 5.

Miután a téma feldolgozásához a szakirodalomban sok fogódzót lehet találni,⁸ itt csak röviden összegezzük a két legjelentősebb előadás (Erdei Ferenc, Németh László) mondandóját témánk (külpolitika, az ország jövője) szempontjából.

Erdei Ferenc és Németh László előadása jelentőségét tekintve, messze kiemelkedett a felszólalások sorából. Mindkét író egyetértett abban, hogy Trianon után az Osztrák–Magyar Monarchia sajátos restaurációját hajtotta végre a Horthy-rendszer.⁹ A jelenlegi helyzet és a közeljövő megítélésében azonban már eltért a két gondolkodó álláspontja. Erdei előadásából a résztvevők többsége – nem alaptanul – azt a következtetést vonta le, hogy a magyar társadalom csak a nemzetiszocializmus és a marxista szocializmus között választhat, illetve, hogy Magyarország számára az utóbbi kínálja a jobb lehetőséget. Az ország gazdasági és társadalmi helyzetéről szólva Erdei arra utalt, hogy

„azt is tényként kell [...] számításba vennünk, hogy a társadalmi helyzet olyan, amelyben tartós polgári társadalom már nem épülhet, éppen úgy, vagy talán még kevésbé, mint 1918-ban. [...]” S, hogy az általa helyesnek vélt alternatíva kapcsán ne maradjon kétség a résztvevőkben, kijelentette: „Vitathatatlanul elsősorban a munkásság, másodsorban a parasztság képviseli azt az erőt, amelyik a további átalakulást meg fogja határozni.”¹⁰

---

⁸ Szárszó 1943. Előzményei, jegyzőkönyve és utóélete. Dokumentumok. Szerk. Györffy Sándor, Pintér István (főszerkesztő), Sebestyén László, Sipos Attila. Bp. 1983.; Szabó Zoltán: „Szárszó”. Új Látóhatár 2. (München, 1959: 1. sz.) 9–15.; Veres Péter: Szárszó. Bp. 1971.; Darvas József: Szárszó, 1943. Emlékező beszéd a harmincadik évfordulón. Élet és Irodalom 1973. szept. 8. 3–4.; Erdei Ferenc: Emlékezés Szárszóra. Kortárs 12. (1968: 8. sz.) 1298–1299.; Ránki György: Igazolható-e Németh László profécija? Élet és Irodalom 1983. szept. 2. 3.; Salamon Konrád: Szárszó, 1943. Forrás 15. (1983: 8. sz.) 3–19.; M. Kiss Sándor: A Szárszói beszéd és a népi mozgalom néhány összefüggése. New York 1987.

⁹ Németh előadásának szövegét l. Szárszó i. m. 39–51. Erdei előadása uo. 11–34.

¹⁰ L. uo. 33–34.

Németh László pesszimista hozzászólásában kiemelte, hogy a magyar népre – győzzenek akár az angolok, a németek vagy az oroszok – súlyos megpróbáltatások várnak. Németh semmi biztatót nem várt az angolszász kapitalizmustól, de – álláspontja szerint – veszélyek leselkednek a szovjet szocializmus felől is. A magyar népre tehát gyarmati sors vár, ez ellen kell fellépnie az ún. harmadik oldalnak. Az előre leírt előadásban a nevezetes új-guineai példa nem szerepelt. Erdei Ferenc előző napi előadására reflektálva egészítette ki megjegyzéseivel az eredeti szöveget Németh. Az egyik ilyen közbeszólásában magyarázta meg Erdei aposztrofálására, mit értett ő tíz évvel ezelőtt, amikor a „harmadik oldal” kifejezést először használta, „harmadik oldal”-on. „Tegyük fel, mondotta, hogy van Új-Guineában egy párt, amely azt vallja, hogy Új-Guineának az angolokénak kell lennie. A másik szerint Új-Guinea csak a hollandok alatt lehet boldog. S most feláll valaki, s azt kérdi: »Nem lehetne Új-Guinea a pápuáké?« Ez a – harmadik oldal.”

A következő felszólalók Németh beszéde helyett inkább ezzel a megjegyzésével foglalkoztak.¹¹ Németh tehát nemcsak a nácizmustól és a bolsevizmustól féltette nemzetét, hanem a nyugat-európai kapitalizmustól is. Programja, a harmadik út – külpolitikai értelemben legalábbis – a magyar függetlenségről szólt.

Féja Géza felszólalásának elején jelezte, hogy nem tartozott a táborozás előadói közé, az előadások legtöbbször sem vett részt, így csak az utolsó napon elhangzottakra¹² reagál. Féja először egy szociáldemokrata fiatal húsz pontos követelésére reagált. A délelőtti ülésen az ifjú kijelentette, hogy csak az tekinthető haladó embernek, demokratának és szocialistának, aki elfogadja a követeléseket. Féja

---

¹¹ Uo. 51–52.

¹² A tábor hatodik napján került sor a földkérdés megvitatására, Erdei és Veres előadásai nyomán. Majd a konferencia záróülésén Püski Sándornak az általános vitához kapcsolódó bevezető előadását hallhatta a közönség – soraiban immáron Féja Gézával. Püski Németh László mellett kiállva hangsúlyozta, hogy ártalmas lesz az a politika, mely a Németh által jelzett komoly veszedelmeket számításán kívül hagyja. Szárszó i. m. 208. Püski előadásához Szabédi László, Gombos Gyula, Andók István, Böződi György, Juhász Géza, Ravasz János és Kováts Árpád szólt hozzá röviden. L. uo. 208–212.

ezt a magatartást a „terrorizmus és diktatúra előszelének” nevezte. A *Magyar vonal* című írásának gondolatmenetét követve kifejtette, hogy „egy kis nemzet külpolitikájának mindig a tényleges történelmi helyzethez kell alkalmazkodnia, de életformája csakis a saját belső mélységeihez, a saját szellemi magasságához alkalmazkodhatik.”¹³

A balatonszárszói konferencia résztvevői, 1943¹⁴

(Az első sorban Veres Péter, Darvas József, Majláth Jolán és Erdei Ferenc.)

Németh László harmadik útja

Tudjuk, az Erdei által felvázolt „szovjet út” pár év múlva valósággá lett, s az is közismert, hogy a kommunista érdekszféra mit jelentett Kelet-Európa, benne

¹³ Uo. 226.

¹⁴ Forrás: <http://mek.oszk.hu/01900/01906/html/index258.html> (2014.07.14.)

Magyarország számára. De vajon mit érthetett Németh László és a népiek többsége az adott külpolitikai helyzetben „harmadik út” alatt? Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszoljunk, előbb röviden át kell tekintenünk, hogy Németh miként vélekedett a trianoni traumáról.

A Horthy-korszak Trianon okaira adott hivatalos válaszaiban visszatérő elem volt a külső körülmények hangsúlyozása. Németh László a bukásban csak és kizárólag a nagyhatalmak szerepét kiemelő vélekedésekkel kapcsolatban 1934-ben így írt: „A magyarság az elmúlt tizenöt évben igen kényelmes álláspontot foglalt el ezzel az elszakított egyharmaddal szemben; a nagyhatalmak elvitték, a nagyhatalmak majd visszahozták, csak iparkodjunk barátokat szerezni közöttük.”¹⁵ Ez a felfogás szerinte abból indul ki, hogy a világon minden kérdést – így az irredentizmust is – protekcióval el lehet intézni. „Csakhogy – tette hozzá – Erdélyt és a Felvidéket nem a nagyhatalmak vitték el, hanem a kis népek nacionalizmusa.” Azaz a történelmi ország összeomlása egy szerves folyamat betetőzése, és nem véletlen történelmi kisiklásként értelmezhető. A Monarchia sorsát illetően – ebből következően – határozottan kijelentette: a szétdarabolás elkerülhetetlen volt. A népek önrendelkezése elvének szerepét emelte ki döntő momentumként a soknemzetiségű birodalom széthullásának okait keresve. „Mihelyt nemzetiségeinket ez a tizenkilencedik századi elv teljesen hatalmába kerítette – írta *A magyar élet antinómiái* című tanulmányában – Magyarország régi alakjában nem maradhatott fenn, az engedékenység éppúgy felrobbantotta volna, mint a türelmetlenség”.¹⁶ Németh László fontos megállapítása is féloldalas, mert a kis népek nacionalizmusát az antant segítette diadalra, az pedig azért, mert Németországgal szemben a Monarchia elvesztette hagyományos egyensúlyozó szerepét. Ugyanakkor Németh a trianoni trauma kapcsán máig megszívlelendő gondolatokat vetett papírra a nacionalizmus(ok) hajtóereje kapcsán.

---

¹⁵ Németh László: *Életmű szilánkokban I.* (tanulmányok, kritikák, vallomások). Bp. 1989. 353–354.

¹⁶ Németh László: *A magyar élet antinómiái.* In: *Uő: A minőség forradalma – Kisebbségben.* I. kötet. Bp. 1992. 590.

Hogyan haladható meg a trianoni trauma? Németh a harmincas évek elején tett kísérletet egy közép-európai identitástudat kialakítására. Az első világháborút lezáró békeszerződések a térség soknemzetiségű jellegéből fakadó problémáit az új – az Osztrák–Magyar Monarchiához hasonlóan multietnikus – államok (pl. Csehszlovákia, Jugoszlávia) létrehozásával úgy orvosolták, hogy közben újabb problémákat generáltak, így számos esetben az állam és nemzet fogalma továbbra sem fedte egymást. Ezért Németh az állami és etnikai szétszabdaltságon túli közös hazát javasol a térség népeinek:

„Ideje, hogy szétnézzünk a házunk táján. Cseh, szerb, román – és patriotizmus? Igen! A nemzet nem föld, hanem történelmi rendeltetés, s a történelem nagy igényei összeharagolnak kicsiny haragosokat. Cseh, szerb, román, német: ellenség, tanítja a régi patriotizmus, én azonban a Rajnától az orosz határig az etnográfiai és nemzeti sérelmek fölött egy új vállalkozás körvonalait látom, mely testvérré teszi az ellenséges népeket...”¹⁷

Németh tehát *Az új nyelvтанokra* című írásában egy harmadik megoldást javasol: a korábbi (Habsburg) birodalmi keretet éppúgy elutasítja, mint a háború után egymással farkasszemmet néző államok nacionalista viaskodását.

Németh „harmadik utas” víziója elutasította a Nagy-Magyarország visszaállítását sürgető integrális revíziót is, példa erre *Az új reformkor felé* című esszé következő néhány sora:

„Az ötfelé hasadt országtest fölé győztesen csap ki az új eszmény: a magyar faji génusz, a határokat nem ismerő vitális erő, mely addig tolja az ország határait, ameddig magyar láb lépni tud. Magyarság a

---

¹⁷ Németh László: *Új nyelvтанokra*. Tanu. 1. (1932–33.) 127. Újraközölve: *Uő: Két nemzedék*. Bp. 1970. 246.

magyar állam helyett. Ez az a gondolat, melyen át a magyar író visszahajolhat elbocsátó közösségihez. [...] Az integer Magyarországnál van egy sokkal szentebb jelszó: az integer magyarság. S ennek egy ellensége van: az imperializmus.”

Németh László Trianonnal kapcsolatos írásaiból és a szárszói beszéd gondolatmenetéből egy olyan függetlenségét megőrző, demokratizálódó Magyarország képe bontakozik ki, amely a szomszédos népekkel együttműködésre törekszik, a revízió tekintetében pedig legfeljebb az etnikai határmódosításban gondolkodik.

A sorrend is fontos, Németh a határok kérdésének rendezését teszi harmadik helyre, kiderül ez a második bécsi döntésre reflektáló *Erdély ünnepére* című írásából.¹⁸ „Mit ér akármilyen visszatérés, ha nem egy igazságosabb hazába hozzuk a visszatérőket? Mi bármely rész-revízió, ha egész sorsunknak nem vagyunk gazdái többé?” – tette fel a kérdést 1940-ben. Ebben az írásában utalt arra, hogy a magyar íróknak van egy fontossági sorrendje a hazai teendőkre vonatkozóan. Eszerint először a magyar nemzetbe kell mindenekelőtt a magyar népet befogadni, azaz a parasztság felemelése nélkül nem lehet nemzeti megújulásról beszélni. Másodszor: „értessük meg magunkat az egysorsú népekkel; építsük bele egy nagyobb kelet-európai szolidaritásba a magunk biztonságát.” Harmadszor: „javítsuk meg, ha alkalom nyílik rá: a magyarság csonkító határokat.” Majd hozzáteszi, hogy mindezek beteljesülésének feltétele, a magyarság mintanemzetté válása.

A második bécsi döntést azért bírálta, mert az általa oly fontosnak tartott „harmadik utas” függetlenségi politikát látta ezáltal veszélybe kerülni (mint fogalmazott: „egész sorsunknak nem vagyunk gazdái többé”). A határváltozásra utaló sorai arról is tanúskodnak, hogy az Erdélyt kettészelő határokat véglegesen ő sem fogadta el („A felső fele a mienk. Belenyugodhat ebbe – nem mi – a történeti és

---

¹⁸ Németh László: Erdély ünnepére. Magyar Élet 4. (1940: 10. sz.) 1–3.

földrajzi egység, amelyet elmetszett?”), még ha az integrális revíziót nem is szorgalmazta. A fő hangsúly azonban nem ezen van, első helyre a „tejtestvérekkel” való megegyezés került. Ennek azonban az adott korszakban nem lehetett realitása, hiszen a közép-európai térség legtöbb országában a nacionalizmus megerősödése volt az általános tendencia, ezért Németh László közeledési programját a szomszédos országokban nem fogadhatta pozitív visszhang, s a magyar külpolitikában sem a konföderatív szándék kerekedett felül, hanem a nagyhatalmi támogatás keresése.

A népiek dunai konföderációs modellje

A népi írók többsége – Németh László gondolatait újrafogalmazva – a kelet-európai népekkel való megbékélést szorgalmazta. Németh Lászlóra jelentősen hatottak Szabó Dezső gondolatai. Az *elsodort falu* szerzője már 1928-ban egy olyan kelet-európai államszövetségről vizionált, amely képes lehet a térséget fenyegető német terjeszkedés megállítására. A *béke útja és a magyarság* című írás alapgondolata szerint Németország egy potenciális háború lehetőségét hordozza magában.¹⁹ A magyarság (és Kelet-Európa) számára megsemmisülést jelentő helyzetből Szabó egyetlen kiutat látott: a kelet-európai államok gazdasági és katonai föderációját. „Magyarország, Románia, Lengyelország, Bulgária, Szerbia, Albánia, Görögország, Törökország, az Oroszország nyugati részén függetlenné vált kisebb országok számára a közös belső és külső problémák, a közös félelmek és lehetőségek minden ereje a történelmi együttműködést követeli” – vallotta a szerző.²⁰ Elképzelése szerint ez a föderáció két oldalra működő *cordon sanitaire* lenne, amely elsősorban az elmaradott gazdaságú országokat egyesíti a német és orosz veszedelemmel szemben. E sorokat olvasva látható, hogy a népiekre nagy befolyással bíró Szabó Dezső – vélhetően németfóbiája

---

¹⁹ Szabó Dezső: *A béke útja és a magyarság*. Előőrs 1928. szept. 23. (29. sz.) 7–8. szept. 30. (30. sz.) 5–6.

²⁰ Szabó indoklása itt pontatlan, hiszen a korszakban nem voltak közös félelmek és még kevésbé közös lehetőségek.

miatt – hamisan interpretálta a húszas évek német külpolitikájának Magyarországra vonatkozó aspektusait. Ebben az évtizedben a német külpolitika a franciákkal való megegyezéssel és az új európai rendbe való beilleszkedéssel volt elfoglalva, a Nobel-békedíjjal is kitüntetett Gustav Stresemann külpolitikája nem a terjeszkedésről szólt.

Szabó Dezső a hitleri külpolitikában rejlő veszélyeket jól látta, s azt is, hogy milyen tragédia következhet a revízió német kézből való elfogadásából. 1938 decemberében, amikor Csehszlovákia felszámolása már elkezdődött (müncheni egyezmény, első bécsi döntés), de még nem fejeződött be, Szabó Dezső a következő, figyelmeztetésnek szánt sorokat írta le:

„Az pedig, ha egy kisebb nemzet és állam megsemmisül, ha egy nagyhatalom akadály és a többi nemzetek tiltakozása nélkül elnyelheti, – bármily ellenséges viszonyban volt is a jelenben az illető nemzet és állam velünk: halálosabb veszélyt jelent ránk, mint az, ha esetleg és pillanatnyilag nem tudjuk vele szemben jogos követeléseinket érvényesíteni. Ez olyan tétel, melynek sarkalatos dogmának kell lennie minden magyar külpolitika számára.”²¹

Az író itt pontosan mérte fel a hitleri agresszió veszélyeit, amelyek a kelet-európai térség kisállamainak megszűnéséhez vezet(het)nek. A revíziós politika kiteljesítésénél előbbre valónak tartotta a kis nemzetek függetlenségének megőrzését.

A népi tábor középszárnyához tartozó Szabó Zoltán bő fél évvel később a Duna-völgyi népek kilátásain töprengve szintén azon kesergett, hogy a térség népei nem egymásban találják meg a szabadságukat a nagy népek ellen, hanem a nagy népek pártfogásában keresik „szabadságukat” egymás ellen. Szabó Zoltán a közép-

---

²¹ Szabó Dezső: A magyar jövő alapproblémái. Szabó Dezső Újabb Művei. 5–6. (1938. dec. – 1939. jan.) 44–45. sz.

európai kibontakozás lehetőségének megghiúsulását a trianoni szerződés következményének tartotta.²²

A magyar külpolitikára nehezedő nagyhatalmi – elsősorban német – nyomás a legtöbb népi gondolkodót foglalkoztatta. Hitler hatalomra jutásakor Féja Géza arról írt, hogy a magyarság csak úgy kerülheti el a német gazdasági és politikai hatalomnak való alárendelődést, ha a Duna-völgyi népek felé közeledik.²³ Ugyanebben az évben Gál Istvánnak írva Németh László a következőképpen jellemezte az általa Duna-Európának jellemzett térség politikai viszonyait: „Tarka föld ez itt Németország, Olaszország és Oroszország közt; éppoly tarka, mint amilyen egyszínűen vörös, fekete s barna szomszédai. Kérdés, hogy erényt csinál-e a tarkaságból, vagy előnti a szomszéd színek valamelyike.”²⁴ Azaz az itt élő népek kettős veszélyben vannak: a nagyhatalmi terjeszkedés mellett a különböző előjelű diktatúrák terjeszkedése is veszélyezteti függetlenségüket.

A nagyhatalmi szorításokra adott „népi válaszként” is értelmezhető 1937-ben a Márciusi Front²⁵ pontjai közül az utolsó, amely a kossuthi Duna-konföderáció programját fogalmazta újra. A 12. pont így hangzott: „Magyar revíziót: a Duna-völgyi népek számára a hova tartozandóság kérdésébe az önrendelkezési jog tiszteletben tartását. A pánszláv és pángermán imperialista törekvésekkel szemben a Duna-völgyi öncélúság és konföderáció gondolatának megvalósítását”. A wilsoni elv újragondolása a népiek esetében tehát azt jelentette, hogy az etnikai revíziót és a dunai konföderáció programját együttesen vállalták a fiatal írók. A dunai összefogás gondolata kapcsán hirdette meg Kovács Imre a „dunai Monroe-elvet”, miszerint „a

---

²² Szabó Zoltán: Magyarország és Közép-Európa. Az 1939. június 18–26. között Szántódon megrendezett kisebbségi kongresszuson elhangzott előadás szövege. L. *Uő*: A magyarság Európában, Európa a magyarságban. Szerk. András Sándor. Bp. 2002. 59.

²³ Féja Géza: Mégis! Szabadság 1933. május 21.

²⁴ Németh László: Közép-Európa – Tejttestvérek. In: *Uő*: A minőség forradalma i. m. 515.

²⁵ Magyarországi pártprogramok 1919–1944. Szerk. Gergely Jenő – Glatz Ferenc – Pölöskei Ferenc. Bp. 1991. 418–419.

Duna völgye a Duna-völgyieké”.²⁶ Az 1943-as szárszói konferencia idején, mint láttuk, közös nyilatkozat kiadására már nem került sor, a népi tábor tagjai a főbb külpolitikai kérdések kapcsán mégis – amint írásunkban ezt megpróbáltuk felvázolni – több dologban is egyetértettek. A második világháborút követően, 1946-ban a népi írók javarészét tömörítő Nemzeti Parasztpárt napilapja, a *Szabad Szó* nem véletlenül írta a következőket:

„Az a tény, hogy magyar földön volt a szomszéd népek kulturális fejlődésének egy-egy fontos állomása, hogy a mi Kossuthunk vetette fel a dunavölgyi konföderáció eszméjét, hogy a mi Bartókunk munkálkodott zenei téren a közös dunavölgyi műveltség érdekében, hogy íróink – Szabó Dezsőtől kezdve a népi írókig – mind-mind hívei a dunai gondolatnak, arra kötelez bennünket, hogy kövessük őket.”

A népiek többsége által vallott, Szárszón Németh László által pápua oldalként aposztrofált „harmadik út” külpolitikai téren tehát egy, a nagyhatalmi szorítás(oka)t kikerülő, a térség népeivel együttműködő modellt jelentett. Egy olyan elképzelés volt ez, amely a trianoni trauma közelsége miatt megkerülhetetlen revízió kérdésére is meglehetősen visszafogott választ adott az etnikai határkiigazítás megfogalmazásával.

A Horthy-korszak külpolitikai válaszait is figyelembe véve ez az etnikai revíziót és regionális együttműködést kombináló elgondolás leginkább a népiekhez hasonlóan szintén ellenzéki liberális és szociáldemokrata gondolkodók vízióihoz állt legközelebb. Az emigráns Jászi Oszkár 1935-ben például azt írta a trianoni békeszerződés kapcsán, hogy „stratégiai és gazdasági okokból olyan területeket is elvettek, melyeknek az etnográfiai és önrendelkezési elv alapján Magyarországon belül kellett volna maradniuk. Ez egy olyan igazságtalanság, melyet egykor jóvá kell

---

²⁶ Kovács Imre: Dunakonföderáció. Magyar Út 1937. ápr. 1. 6.

tenni a határok békés revíziójával.”²⁷ Jászi Oszkár, Szabó Dezső vagy Németh László kelet-európai együttműködést előtérbe helyező konföderációs álláspontjától azonban jelentősen eltért az uralkodó elit hangja. Utóbbit közvetítette többek között Márai Sándor 1942-es röpirata,²⁸ amelyben a polgári középosztály írója a nemzetközi helyzetet elemezve arra a következtetésre jutott, hogy a háborús helyzet a Duna-medencében a magyarságot jelölte ki vezető szerepre. A kassai származású író a külpolitikai eseményekből azt a téves következtetést vont le, hogy a háború utáni Európában a két nemzet fog fontos szerepet játszani: nyugaton a franciák, Délkelet-Európában pedig a magyarok. Márai érvként – többek között – a Szent István-i állameszmében megtestesülő „ezeréves türelmi gondolatot” jelölte meg...

A harmadik út nemzetközi horizontja

Volt-e realitása a „harmadik utas” dunai megbékélésnek, esetleg konföderációnak a világháborúk idején? A nagyhatalmak domináns szerepe miatt a kérdés úgy is feltehető, hogy felmerült-e bármelyik nagyhatalom részéről egy kelet-európai konföderációs modell megvalósítása? A dunai térség konföderatív egységekké szervezésének terve az első világháború után és a második világháború alatt is felmerült az angol, illetve amerikai elképzelésekben. Megállapítható, hogy az első világháború után a győztesek is törekedtek egy a Baltikumtól a Földközi-tengerig terjedő, a német és/vagy orosz terjeszkedést felfogni képes konföderatív struktúra létrehozására. Példa erre a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedő diagonális szövetség (1919–1920) terve. Az átlószövetség koncepciója azon alapult, hogy megvalósulásával Oroszország és Németország között egy ütközőzóna jönne létre. A koalíció tagjai Finnország, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Románia,

---

²⁷ Jászi Oszkár levele Fényes Lászlóhoz. Oberlin, 1935. február 4. Idézi: Trianon. Szerk. Zeidler Miklós. Bp. 2003. 434.

²⁸ Márai Sándor: Röpirat a nemzetnevelés ügyében. Pozsony 1993.

Ukrajna és Fehéroroszország lettek volna. A háttérből az antant országok is támogatták a szövetség létrejöttét: segítségével hatékonyabban meg lehetett volna akadályozni a bolsevizmus Nyugat-Európa felé terjedését, valamint Németország hatalmának a növekedését is. Az átlószövetség létrejötte végül különböző okok miatt – elegendő itt a létrehozók közötti ellentétek mellett arra utalni, hogy Oroszország *de facto* visszacsatolta területeihez Ukrajnát és Fehéroroszországot – lehetetlennek bizonyult.²⁹

Winston Churchill pedig a második világháború idején az egész földrészt egy több föderációból álló „Európai Egyesült Államokként” képzelte el. A brit miniszterelnök támogatta azt az 1942 végére körvonalazódó koncepciót is, hogy az északi és déli konföderációk mellett, illetve részben helyett alakuljon egy „dunai konföderáció”.³⁰ 1943 végére azonban a teheráni konferencia Szovjetunióknak juttatta ezt a térséget, így innentől kezdve a konföderációs elképzelések esélye még tovább csökkent. A konföderáció megvalósulásának esélyeit latolgatva, a környező országok elzárkózását is figyelembe véve kijelenthetjük, hogy a fentiekben leírtaknál is kedvezőtlenebb volt a helyzet, míg az is tény, hogy magyar oldalról vezető szerepünk igénye építette a torlaszt az összefogás elé.

Magyarország jövője tehát még a szárszói konferencia évében, 1943-ban eldőlt. Tizenhárom évet kellett várni hazánkban egy olyan forradalomra, amelynek célkitűzései számos ponton eszmei rokonságot mutattak a magyar népi mozgalom „harmadik utas” – tehát a semlegességet, függetlenséget és dunai együttműködést preferáló – elgondolásaival. Az 1956-os forradalomban testet öltő harmadik út elemzése azonban már egy másik írás tárgya lehet.

---

²⁹ Finnország története. Szerk. Anssi Halmesvirta. Debrecen 2001. 267–268.

³⁰ Romsics Ignác: Az 1947-es párizsi békeszerződés. Bp. 2006. 58.

Gábor Péterfi

FOREIGN POLICY VIEWS AT THE CONFERENCE IN SZÁRSZÓ

Between 23 and 29 August 1943 the members of the Hungarian people's/populist movement (*magyar népi mozgalom*) organized a crucial conference in Balatonszárszó. It took four decades after the Soviet occupation that people could commemorate the significance of the Szárszó meeting. The reason for the reticence was probably rooted in the „third way” policy, represented by most members of the Hungarian people's/populist movement. They detested all kinds of dictatorship, be it red, brown or black, as well as the slavish adaptation of liberal capitalism. They rejected the tutelage of both Nazi Germany and Communist Soviet Union. For the majority of the members of the Hungarian people's/popular movement, the 'third way' policy signified a model which was concerned with the avoidance of the squeeze(s)/grip of the great powers and the collaboration with the neighbouring countries. By advocating the modification of the territorial borders on the basis of ethnicities populating the regions, this model gave a moderate response to the revisionist question, which was inevitable after the trauma of the Treaty of Trianon.

Where is the idea of the Szárszó conference originated from? What foreign policy views were discussed in Balatonszárszó? What was the reality of these visions in light of international political processes? This paper seeks to answer these questions.